

ACTUALITATEA BISERICESCĂ ȘI ECUMENICĂ

CHURCH AND ECUMENICAL NEWS

Comitetul de Bioetică al Sfântului Sinod al Bisericii din Grecia, *Poziții fundamentale asupra eticii reproducerii asistate* (2005)¹

Introducere generală

Noile descoperiri și impresionantele realizări ale societății contemporane din domeniul științelor biomedicale au iscat provocări și probleme inedite, au ridicat întrebări care cer cu insistență răspunsuri și au generat nevoia unei călăuziri specifice și a unei mai profunde înțelegeri a valorilor existente.

Noile informații științifice și tehnologice aduc atingere misterului vieții și sfințeniei persoanei umane și afectează relațiile interpersonale. Astfel, ele influențează din ce în ce mai mult viața credincioșilor care simt nevoia de călăuzire și sprijin din partea Bisericii. În același timp, reprezentanții societății, corpurile legislative, grupurile parlamentare, precum și lumea medicală cer stăruitor un cuvânt ecleziastic temeinic justificat.

Comisia de Bioetică a Bisericii Greciei, după ce a examinat atent și amănunțit problemele bioetice relevante din perspectivă teologică și medicală, a emis un document privitor la reproducerea asistată ce cuprinde 82 de articole, care a fost aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii Greciei în octombrie 2005.

Acest document analizează în detaliu problema reproducerii asistate. Scopul său nu este acela de a îngreuna libertatea credincioșilor în limitele unor anume linii directoare, ci, mai degrabă, de a contribui la înțelegerea profundă și amănunțită a diverselor probleme iscate de reproducerea asistată, care îi va conduce la o mai matură și responsabilă luare de decizii. Mai mult, deși documentul a primit aprobarea Sfântului Sinod, el nu reprezintă o circulară și nu a fost oficial distribuit clerului și credincioșilor. Nu este un text cu o autoritate ecleziastică de necontestat, ci, din contră, publicarea sa este menită a iniția dezbateră în problematica reproducerii asistate. Însă noi considerăm că acesta face dovada

¹ <http://www.bioethics.org.gr/en/Assisted%20Reproduction41.pdf>.

acurateții realității științifice și clinice și respectă principiile fundamentale ale antropologiei creștine. Textul este clar, oferă oamenilor călăuzire, prezintă persoana umană ca chip al lui Dumnezeu și constituie o mărturie a etosului creștin-ortodox.

Poziții fundamentale cu privire la etica reproducerii asistate

I. Introducere

1. Domeniul reproducerii asistate cu ajutor tehnologic ori, mai corect exprimat, al fertilizării artificiale este de cea mai mare importanță, din perspectivă psihologică și socială deopotrivă, și are o uriașă însemnătate spirituală. Tehnicile reproductive contemporane pot duce la împlinirea așteptărilor cuplurilor infertile și le pot satisface profunda nevoie de a deveni părinți. Dar, cu toate că acest fapt poate întări coeziunea cuplului căsătorit și poate intensifica sentimentul de armonie al vieții familiale, în același timp el poate da naștere la felurite probleme de ordin etic, medical, psihologic, legal și social. Aceste probleme sunt rezultatul mecanizării unuia dintre actele cele mai personale și mai profund spirituale și sacre ale ființei umane. Amploarea și diversitatea lor variază în funcție de tehnicile la care se recurge, de condițiile în care acestea sunt aplicate, precum și de inerentele posibilități incontrollable și consecințe inevitabile.

2. Neîndoielnic, reproducerea asistată constituie una dintre cele mai impresionante realizări ale științei medicale și biologice, antrenând însemnate consecințe sociale. Acesta are legătură cu nașterea unei noi fapturi omenești, eveniment ce este întâmpinat cu o deosebită admirație, sfântă înfiorare și bucurie. Însă, în același timp, problematica nivelului calității vieții a acestei noi fapturi omenești și a părinților săi nu trebuie trecută cu vederea. Pentru Biserica Ortodoxă a Greciei, calitatea vieții ființei omenești nu vizează doar integritatea biologică și psihologică și bunăstarea socială, ci și posibilitatea unei dezvoltări spirituale. Această dimensiune spirituală dăruiește persoanei umane un sentiment de armonie psihosomatică și perspectiva împlinirii sale existențiale.

II. Poziții teologice fundamentale

3. Biserica Ortodoxă a Greciei, în dorința sa de a lumina și cultiva conștiința credincioșilor ei, pune înainte și evidențiază vastele posibilități și infinitele perspective pe care harul dumnezeiesc le are de oferit omului. Ca atare, Biserica în niciun caz nu poate fi percepută drept o autoritate rigidă care caută să ne dirijeze ori să ne reglementeze viața. Scopul ei nu este acela de a impune reguli și interdicții asupra vieților noastre, ci de a formula un principiu care să ne conducă către cunoașterea adevărului care ne va face liberi (In 8, 32).

4. Biserica are o profundă cunoaștere a firii omenești și a slăbiciunilor față de care ea se pleacă cu înțelegere și compasiune. Însă, în același timp, ea dorește să ocrotească sacralitatea persoanei umane; să-i însufle, împletită cu năzuința după bucuria rodirii, și nevoia de Dumnezeu; să-i dăruiască, odată cu filantropia ei și plinătatea adevărului ei; să-i pună înainte, laolaltă cu iconomia ei, și exactitatea vocii lui Dumnezeu.

5. Un element fundamental al antropologiei creștin-ortodoxe constă în recunoașterea sfințeniei existenței persoanei umane, care întrunește în ea lumea sensibilă și lumea inteligibilă. Ținta omului, care este creat după chipul lui Dumnezeu, este de a deveni „după asemănarea Sa” (Fac 1, 26), cu alte cuvinte, de a ajunge la sfințenie și îndumnezeire. Purtând în el acest suprem țel, omul muncește, își întemeiază o familie, creează artă, caută să dezvolte știința, organizează societăți. Pentru acest motiv, atunci când cineva are de a face cu ființa umană și, cu atât mai mult, atunci când face experimente asupra ființei umane, el săvârșește un act sacru și, ca atare, se cuvine ca el să fie animat de frica lui Dumnezeu și de respect.

6. Omul nu este cauza existenței sale. Orice referire la originea existenței sale se cade a fi făcută cu sfântă înflorare și evlavie, și nu cu mândrie. Noi fie îl percepem pe Dumnezeu ca pe dătătorul de viață și ne apropiem de El cu evlavie, fie Îl ignorăm și ne purtăm de parcă noi înșine am fi niște zei. Prețul plătit pentru o asemenea mândrie este însă unul foarte ridicat.

III. Însemnătatea unității psihosomatice a făpturii umane

7. Orice ființă umană are un suflet veșnic și nemuritor, aflat în strânsă legătură cu trupul său. Unitatea psihosomatică este temporară frântă de moartea biologică și este restaurată odată cu învierea cu trupul în Împărăția lui Dumnezeu.

8. Debutul biologic al omului marchează și nașterea sa ca o unitate psihosomatică cu un inerent potențial de „a se face fiul al lui Dumnezeu” (In 1, 12). Fertilizarea, dimpreună cu viața și cu entitatea sa biologică, îi conferă omului existența, ființa, sufletul.

9. Sufletul nu se instalează în trup, ci se naște odată cu acesta. Sfântul Grigorie al Nyssei vorbește pe larg despre simultaneitatea nașterii sufletului și trupului: „Întrucât omului îi recunoaștem o singură existență, formând în sinea lui un singur tot unitar, chiar dacă e format din trup și din suflet, căci dacă trupul a venit înainte și sufletul după aceea, ar trebui să spunem că omul e în același timp și mai bătrân și mai tânăr decât este el în realitate. Cât privește crearea ființelor particulare, atunci n-a fost dată nici o întâietate unuia sau altuia, nici sufletului față de trup, nici invers, pentru ca nu cumva din pricina unei deosebiri de timp să ajungă în vrajbă cu sine însuși” (*Despre constituția omului*, cap. 28).

10. Fiecare ființă umană care este concepută are un început, însă nu are și sfârșit. Începutul, adică zămisirea fiecărei ființe umane, reprezintă pentru Biserica Ortodoxă a Greciei un eveniment de o unică importanță. Menirea dumnezeiască și perspectiva veșniciei împărăției conferă momentului zămislirii o unicitate care transcende limitele identității biologice și ale vieții efemere.

IV. Nevoia de a deveni mamă

11. Dorința de a avea copii este firească și sacră. Biserica vede în această dorință planul lui Dumnezeu de a crea omul pentru ca acesta să se facă părtaș fericirii Sale. Sfântul Ioan Damaschinul scrie: „Așadar, pentru că bunul și prea bunul Dumnezeu nu s-a mulțumit cu contemplarea Lui proprie, ci prin mulțimea bunătății Sale a binevoit să se facă ceva care să primească binefacerile Sale și să se împărtășească din bunătatea Lui, aduce de la neexistență la existență și creează universul, atât pe cele nevăzute, cât și pe cele văzute, și pe om, care este alcătuit din elemente văzute și nevăzute, în timp ce gândește, creează; iar gândul se face lucru, realizându-se prin Cuvânt și desăvârșindu-se prin Duh” (*Dogmatica*, „Despre creație”).

12. Anatomia, fiziologia, ciclul menstrual, echilibrul hormonal, constituția psihologică proprii sexului femeiesc sunt orientate către maternitate. În timpul sarcinii, femeia experimentează și pune în valoare în cel mai înalt grad însușirile firii și sexului ei. Funcția esențială a trupului femeiesc, către care este orientată întreaga sa existență, este funcția reproductivă. Femeia există din punct de vedere anatomic, fiziologic și sentimental pentru embrion, sarcină și naștere de prunci.

13. Ca în oglindă, nevoii de a deveni mamă îi corespunde nevoia de a deveni tată. Pentru acest motiv, Biserica recunoaște că infertilitatea și lipsa copiilor pot deveni o cruce anevoie de purtat care adeseori provoacă tulburări psihice intense, dificultăți sociale și, uneori, probleme insurmontabile care afectează conviețuirea armonioasă a soților. Dincolo de a fi definită ca o imperfecțiune biologică, infertilitatea este privită de Biserică ca o expresie a voii dumnezeiești ori chiar ca o binecuvântare ascunsă sub forma unei încercări.

14. Mai mult decât atât, Biserica, văzând în fiecare ființă omenească nu doar identitatea sa naturală (biologică, psihologică etc.), ci și infinitele sale posibilități spirituale, se opune categoric ideii conform căreia infertilitatea ar constitui o formă de handicap ori un defect social de nerezolvat. Adeseori, cuplurile care au dificultăți în a avea copii fac dovada unei orientări spirituale clare și sunt deosebit de prolifici în diverse domenii ale vieții sociale și spirituale.

15. Luând aminte la recentul progres al științei și tehnologiei, Biserica realizează că dorințele oamenilor, care în trecut erau simple vise, se pot acum preface în speranțe bine întemeiate. Ea salută cu entuziasm această perspectivă, însă, în același timp, ea observă că progresul tehnologic adeseori preschimbă

dorințele în nevoi, fapt ce face ca lupta pentru libertate spirituală să devină mai dificilă.

16. Această mentalitate are drept consecință următorul paradox: în pofida faptului că dorința cuplurilor fertile de a avea copii se află într-un grav declin, nevoia cuplurilor infertile de a avea copii devine imperativă sub raport psihologic și social. Problema devine mai acută în societățile închise, unde presiunea socială are un impact negativ. Însă, uneori, infertilitatea apare ca un fel de supapă de siguranță a firii pentru ca acele cupluri cărora le-ar fi greu să crească copii să fie eliberați de această povară. Adeseori, atunci când aceștia stăruie, și până la urmă au copii, ajung să se confrunte cu probleme insolubile.

17. Contribuția Bisericii și a clerului ar fi esențială în eliminarea punctelor de vedere nesănătoase și a presiunilor sociale nejustificate. În mod simultan, Biserica și preoții pot ajuta la cultivarea credinței că în vreme ce nașterea unui copil e o binecuvântare – și, cu adevărat, una uriașă –, infertilitatea nu plasează cuplurile pe o treaptă inferioară și nici nu le vatămă relația ori le anulează căsătoria.

18. Stăruitorul efort de a birui infertilitatea ascunde riscul de a transforma dorința firească și sacră de a avea copii într-o voință încăpățânată care se opune voii dumnezeiești. Orice încercare de a tămădui infertilitatea s-ar cădea să lase loc și unei smerite acceptări a unui eventual eșec.

19. Fără doar și poate, originea fiecărei ființe omenești ce poartă pecetea chipului lui Dumnezeu are la bază voința omenească, însă, în egală măsură, are și voința dumnezeiască. Tehnologia contemporană reprezintă o mare binecuvântare pentru om, dacă se apelează la ea cu prudență și respect; în același timp, însă, ea poate și conferi omului posibilitatea de a se opune voii lui Dumnezeu, așa cum se face aceasta cunoscută în legile Sale naturale. În acest caz, omul fie poate împiedica realizarea voii lui Dumnezeu, fie poate persista în a-și face voia proprie, în răspăr cu încuviințarea divină.

20. Scopul fiecărei persoane ce se naște nu este acela de a împodobi viața părinților săi, nici de a le aduce un plus de bogăție în această lume, ori de a fi prelungirea lor biologică și psihologică. Ea aparține lui Dumnezeu și este menită vieții veșnice. Ea este un dar de la Dumnezeu făcut părinților săi în cadrul vieții acesteia pământești. Ea se naște în primul rând pentru a exprima iubirea kenotică și atotcuprinzătoare a lui Dumnezeu, în al doilea rând pentru a trăi într-un adevăr, și abia în ultimul rând pentru a conferi împlinire sentimentală ori socială părinților săi.

21. Pentru aceste motive, conceperea oricărei ființe umane ar trebui să constituie o manifestare a voii lui Dumnezeu și nu rezultatul exclusiv al hotărârii omenești. Cu alte cuvinte, fiecare ființă umană ar trebui să fie rodul smeritei și liberei conlucrări a voinței părinților cu voia lui Dumnezeu. Cel mai mare dar din

partea lui Dumnezeu pentru om este voință liberă; cea mai mare amenințare din partea omului pentru el însuși este propria sa voie omenească.

V. Caracterul sacru al începutului ființei umane

22. Modul în care viața debutează este sacră: fiziologic vorbind, momentul exact al începutului vieții, în cadrul fiziologiei, este necunoscut omului. Evenimentul se săvârșește în mod tainic. El reflectă cea mai intensă expresie a iubirii dintre soți și aduce cinstire trupului omenesc în cel mai înalt grad cu putință. Funcția reproductivă este și funcția sexuală. Este unica funcție autonomă a corpului omenesc. Este prin excelență o funcție psihosomatică care necesită participarea ambelor sexe.

23. Tehnologia modernă ne introduce în logica raportului conjugal fără reproducere și a reproducerii fără raport conjugal. Dinamismul tehnologiei răpește începutului vieții căldura și întunericul tainic proprii trupului matern, livrându-l răcelii și nemiloasei transparențe ale unei eprubete. Înlocuiește necunoscuta clipă a zămislirii cu o precisă cunoaștere a acestui sacru început și distruge unicitatea prezenței celor doi soți, înlocuindu-i cu personalul medical. În clipa sacră a începutului părinții nu sunt împreună, nici măcar prezenți nu sunt. Copilul este „fabricat” de medici și de asistente. Nu este conceput de părinții săi. Mai mult, este posibil ca el să nu aibă materialul genetic al părinților lui, întrucât o a treia persoană, donatorul, va fi intervenit în acest proces.

24. Sperma este obținută într-un mod care nu este nici firesc, nici etic. Rezultă din orgasm fără raport sexual normal, fapt ce impietează asupra sacralității funcției reproductive. Totuși, având în vedere că scopul său este procreația, acest act nu poate fi socotit o faptă păcătoasă de pierdere a spermei, cu condiția să nu aibă loc în moduri care să aducă atingere demnității umane. În orice caz, se impune o deosebită grijă și finețe.

VI. Statutul și natura embrionului

25. Embrionul are în egală măsură un început și un viitor omenesc. Celulele sale, materialul său genetic, morfologia și fiziologia sa sunt în întregime omenești. În plus, potențialul său de a se dezvolta numai și numai într-o desăvârșită făptură umană, și în nimic altceva, confirmă existența sa omenească. Un ovul fecundat nu poate fi refecundat de un alt spermatozoid. Însușirile noii vieți omenești au fost în mod irevocabil determinate. Fecundația este definitivă și ireversibilă.

26. Spermatozoidul provine de la tată și ovulul provine de la mamă. Și totuși, embrionul își dobândește propria identitate imediat după concepția sa. Embrionul aparține părinților săi din perspectiva obligației și responsabilității lor de a-l ocroti – căci ei sunt cei care și l-au dorit și l-au conceput –, însă el este independent din

perspectiva dreptului său de a-și continua dezvoltarea în virtutea capacității sale de a-și exprima propria voință.

27. O ființă umană, în toate stadiile dezvoltării sale – și anume ca zigot², blastocist, embrion de câteva săptămâni, fetus de nouă luni, prunc nou-născut, copil, adolescent, adult, bătrân – are aceeași identitate omenească desăvârșită. Chiar de la începutul concepției, embrionul nu este un simplu ovul fecundat; este o persoană umană în toată puterea cuvântului, cu propria sa identitate, desăvârșindu-se încontinuu potrivit expresiei și organizării fenotipului său.

VII. Statutul spiritual al embrionului

28. Toate acestea duc la concluzia că începutul vieții biologice a persoanei umane corespunde unui eveniment unic de cea mai mare importanță: nașterea unui nou suflet. În fiecare embrion, odată cu înmulțirea celulară, care dă seama de dezvoltarea trupului său, și cu transmiterea ereditară a însușirilor care îi definesc personalitatea, are loc și dezvoltarea sufletului său. Prin sufletul său, embrionul va lepăda „haina” omenescului spre a primi „veșmântul” dumnezeirii, va păși din timp către veșnicie, va trece de la stricăciune către nestricăciune și de la asemănarea fizică cu părinții săi la asemănarea duhovnicească a lui Dumnezeu. Înlăuntrul embrionului, se află în mod smerit pecetea chipului lui Dumnezeu.

29. Așa cum dezvoltarea trupului omenească are nevoie de o pregătire biologică de nouă luni de zile, adică de perioada sarcinii, tot astfel procesul însuflețirii sale și al manifestării sufletului său necesită o anumită perioadă de timp; el debutează cu momentul zămislirii și se desăvârșește mai apoi. Pe măsură ce avansează procesul dezvoltării biologice a omului, crește și gradul de manifestare a funcțiilor sufletului. Potrivit Sfântului Grigorie Teologul, pe măsură ce corpul crește și se desăvârșește, înțelepciunea, evlavia și virtutea sufletului se manifestă treptat.³

30. Întâlnirea Maicii Domnului cu Elisabeta și tresăltarea embrionului–Sf. Ioan (Lc 1, 4) ca recunoaștere a embrionului–Iisus, face referire nu doar la mobilitatea biologică a embrionului, ci și la exprimarea spirituală a sufletului înlăuntrul embrionului.

31. Pasaje similare din textele Vechiului Testament vorbesc despre evenimente spirituale semnificative care s-au petrecut în viețile unor personaje importante (David, Isaia, Ieremia) încă „din pântecul maicii lor”, stând drept mărturie că stadiul embrionar constituie o etapă a dezvoltării omului în timpul căreia harul lui Dumnezeu are înrâurire asupra lui. Mai mult decât atât, Apostolul Pavel în a sa Epistolă către Galateni, susține că chemarea sa datează din timpul în care se afla în pântecul mamei: „Dar, când a binevoit Dumnezeu Care m-a ales

² Zigotul: prima celulă care provine din fecundarea ovulului de un spermatozoid.

³ Sf. Grigorie Teologul, *Poeme dogmatice, Despre suflet*, PG 37,453-454.

din pântecele mamei mele și m-a chemat prin harul Său” (Gal 1, 15). Prin urmare, Dumnezeu alege, cheamă, sfințește și trimite proroci și apostoli chiar din răstimpul stadiului embrionar.

32. Concepția nu este considerată doar un eveniment major, ci și unul binecuvântat și sacru. Biserica creștin-ortodoxă evidențiază credința sa în sacralitatea și însemnătatea zămislierii prin cinstirea și prăznuirea zămislierilor persoanelor prezente în dumnezeiasca economie. Mai întâi, pe 25 martie, ea ne pune înaintea taina zămislierii Domnului din ziua Bunevestiri, pe 9 decembrie, zămislierea Maicii Domnului și, în final, pe 23 septembrie, zămislierea Sfântului Ioan Înaintemergătorul.

VIII. Drepturile etice ale embrionului

33. Drepturile embrionului derivă din faptul că embrionul este o persoană în plină dezvoltare; el este o viață ce depinde și rezultă din voia unor terțe persoane și nu are capacitatea de a-și purta de grijă și de a se apăra.

34. Cel dintâi este dreptul la identitatea umană. Embrionul deține dreptul moralmente incontestabil de a-și manifesta propria identitate și de a-și dezvolta personalitatea. Nu noi ar trebui să fim cei care să hotărască cu privire la natura și statutul său; din contră, noi ar trebui să-i acordăm embrionului șansa ca el să ni se descopere nouă, să dovedească că el este o făptură umană și să-și arate însușirile trupului și sufletului său, care îl disting și deosebesc de orice altă ființă umană. Știința și societatea trebuie să îi apere acest drept.

35. Cel de-al doilea drept este dreptul la viață. Cursul firesc de dezvoltare al embrionului este acela al oricărei alte ființe umane. Trebuie să-i recunoaștem dreptul la viață, să-l ocrotim și să-i purtăm de grijă. Embrionul trebuie să ajungă la stadiul vieții autonome în condițiile cele mai favorabile posibil. Unicul scop al existenței sale ar trebui să fie viața sa, și în niciun caz experimentul (embrioni experimentali), crearea surplusului (embrioni supranumerari/excedentari), ori punerea în așteptare prin congelare (embrioni crioconservați). Faptul că pentru mii de embrioni caldul pântec matern a fost înlocuit cu mediul glacial al unui congelator, iar posibilitatea vieții cu perspectiva experimentării și a morții, constituie o înjosire a valorii umane și o insultă adusă dreptului la viață.

36. Cel de-al treilea drept este dreptul la veșnicie. Embrionul are perspectiva nemuririi. Din clipa zămislierii sale îi este menită viața veșnică. Acest fapt pune în lumină dreptul lui Dumnezeu de a-și reîntipări veșnic chipul în persoana umană.

IX. Problemele fertilizării in vitro

37. Toate observațiile de mai sus demonstrează că tehnicile FIV comportă anumiți parametri etici și spirituali care obligă Biserica să își manifeste rezervele sale ce pot fi formulate în următoarele puncte:

a. Concepția omului prin tehnicile contemporane este asexuală în sensul că este privată de sacralitatea, siguranța și intimitatea relației sexuale maritale. Omul nu se mai naște în chip firesc, ci este „fabricat” în mod artificial.

b. Spre deosebire de embrion și de spermă, ovulele nu pot fi lesne congelate. Ca atare, practicile obișnuite facilitează producerea stimulată de ovule în număr mare, a căror ulterioară fertilizare va duce la problema embrioni excedențari și congelați.

c. Faptul că fertilizarea are loc în afara trupului matern și în absența părinților deschide calea unor infinite posibilități de fertilizări nefirești și imorale, ce declanșează un nestăvilit șir de serioase probleme.

d. Fertilizarea *in vitro* oferă vaste posibilități de intervenție și de modificare genetică anterioare implantării ce antrenează consecințe imprevizibile.

38. Concepția asexuată privează momentul începutului psihosomatic al ființei umane de ambianța de intensă iubire conjugală și de totală unire psihosomatică. Legea lui Dumnezeu stabilește ca fiecare făptură omenească să se nască dintr-o profundă dragoste conjugală și nu dintr-o simplă unire artificială de celule genetice (gameți). Faptul că omul „își are ființa de împrumut” (Sfântul Maxim Mărturisitorul) este incompatibilă cu pretenția sa de a-și autodetermina începutul ființării sale; cu alte cuvinte, de a-și detașa crearea existenței sale de relația de iubire a părinților săi și de a o fabrica în laboratoare medicale conform alegerilor și preferințelor sale.

39. Consecința imediată a fertilizării *in vitro* este crearea „embrionilor excedențari”. Biserica respinge termenul întrucât nu poate accepta ideea unui surplus de ființe a căror soartă este determinată de terțe persoane. Fiecare ființă umană – și ca atare fiecă embrion – posedă unicitatea personalității sale, sacralitatea chipului lui Dumnezeu și nevoia de comuniune cu alte persoane asemenea lui.

40. Așa-numiții „embrionilor excedențari” sunt prezervați în stare de congelare (crioconservare) pentru a fi utilizați în viitor de părinții naturali, ori pentru a fi donați unor alți „părinți”, ori pentru a fi supuși experimentărilor, ori spre a fi folosiți pentru organogeneză pentru a acoperi nevoile de transplant, ori, într-un final, spre a fi distruși. Biserica nu își poate da binecuvântarea sa pentru niciunul din actele menționate anterior. Antropologia creștin-ortodoxă nu poate îndreptăți existența embrionilor ce sunt independenți de starea de sarcină. Fiecare embrion este purtător al chipului lui Dumnezeu și trebuie să i se acorde șansa de a deveni asemănător Lui.

41. Mai mult, congelarea embrionilor este legată și de alte probleme insurmontabile. De pildă, pentru câtă vreme este legitim să fie păstrați embrionii în stare de congelare? Or, ce se va întâmpla în cazul divorțului ori decesului părinților ori în cazul în care propriii părinți îi abandonează? Este mai bine să îi

distrugi sau să îi donezi unui alt cuplu? Cine este în măsură să își asume responsabilitatea de a alege între două rele?

42. Fertilizarea *in vitro* oferă noi posibilități ce antrenează consecințe morale și sociale care sunt dificil de definit. Astfel, pentru prima dată ideea de donare de spermă și de ovule și potențialul reproductiv al mamelor surogat⁴ apar realizabile din punct de vedere practic. Aceasta poate duce la slăbirea ori punerea sub semnul întrebării a relației dintre părinți și copii; ori la relația inegală dintre cei doi părinți și copil – întrucât doar unul dintre ei este natural, iar celălalt este un tată vitreg ori o mamă vitregă -, ori la intervenția unei mame surogat în relația sacră dintre părinții genetici și copil, ori la crearea de frați și surori necunoscuți unii altora; ori la riscul unor relații incestuoase etc. În fond, orice formă de fertilizare heterologă⁵ înjosește conceptul de maternitate și de paternitate. Mai mult decât atât, necesitatea intervenției unei a treia persoane în actul sacru de reproducere umană – și prin urmare în taina căsătoriei – determină Biserica să găsească inacceptabilă această practică.

43. Atunci când doar unul dintre soți participă biologic la nașterea copilului, pare a fi vorba despre un caz similar celui unei adopții, însă în același timp acesta se arată a fi diferit prin faptul că aici doar unul dintre soți este natural, iar celălalt joacă rolul de tată vitreg ori de mamă vitregă. În schimb, cazul donării embrionului pare a fi un caz tipic de adopție.

44. Atunci când se efectuează un transfer în uter a mai multor embrioni pentru a crește șansele de succes se poate ajunge adeseori la o sarcină multiplă. În aceste cazuri, când se vorbește despre „reducerea selectivă a embrionilor” pentru succesul sarcinii, ceea ce se realizează de fapt este distrugerea embrionilor vii. Biserica nu va încuviința niciodată această metodă.

45. Fertilizarea heterologă este uneori asimilată adulterului. Ea diferă totuși prin faptul că nu presupune o relație extraconjugală care constituie motivul principal de catalogare a adulterului drept faptă păcătoasă și imorală. Așadar, pe de o parte se cade ca Biserica să-și mențină cu siguranță rezervele sale față de fertilizarea heterologă, însă în același timp ea ar trebui să evite a o considera a fi un adulter.

⁴ Mamă surogat: femeia care poartă embrionul atunci când mama genetică se află în incapacitatea de a o face.

⁵ Fertilizare heterologă: fertilizare efectuată prin donarea spermei, ovulului ori chiar a embrionului.

46. Posibilitatea purtării copilului de către o mamă surrogat⁶ ori de împrumut ar putea avea o latură pozitivă, în măsura în care sarcina este purtată cu iubire. Însă, dat fiind că legătura cu embrionul în timpul sarcinii constituie un aspect esențial și indispensabil al maternității, și în mod egal și al dezvoltării embrionului, relația înfiripată între mama surrogat și embrion defavorizează părinții genetici. Mai mult, întreruperea acestei relații este de asemenea nedreaptă față de mama surrogat, dar mai cu seamă față de copil. Pentru acest motiv și mai ales pentru că toată această situație bulversează coeziunea familială, Biserica are dificultăți în a-și da binecuvântarea unei asemenea devieri de la firescul proces al unei sarcini.

47. De asemenea, fertilizarea *in vitro* oferă șansa de a avea copii și femeilor necăsătorite. Biserica se vede nevoită să respingă această alternativă deoarece, pe de o parte, acest fapt presupune că pruncii sunt născuți de părinți necăsătoriți și, pe de altă parte, este nedrept pentru copii să crească fără tată. Practica fertilizării cu sperma soțului decedat și a transferului de embrioni congelați după moartea soțului intră și ea în aceeași categorie.

48. Același lucru este valabil și în cazul sarcinilor femeilor vârstnice. Acest tip de concepție rezultă din dorința lor egoistă de a avea un copil, deși șansele de a purta de grijă copilului în toate etapele dezvoltării sale sunt limitate prin natura lucrurilor. Copilul astfel conceput va aduce neîndoielnic bucurie părinților prin nașterea sa, însă, în ceea ce îl privește, el va avea posibilități limitate de a beneficia de prezența lor fizică și aproape niciuna de se bucura de vigoarea tinereții lor. Procreația în cazul femeilor vârstnice reprezintă o dorință egoistă care este nedreaptă față de copilul nou-născut.

49. Tehnicile de fertilizare artificială oferă și cuplurilor homosexuale șansa de a avea copii. Biserica trebuie să se opună categoric unei asemenea posibilități, căci ea constituie nu numai o anormalitate de ordin fizic, ci și o perversiune morală, antrenând consecințe psihologice distructive asupra copilului și asupra societății în ansamblul ei.

50. Diagnosticul prenatal este legat de practica fertilizării *in vitro*. Când acest test are drept scop o intervenție terapeutică ori preventivă urmat de implantare, atunci el este compatibil cu viziunea medicală clasică. Însă, în prezent, nu doar că aceste cazuri sunt extrem de rare, dar toate se leagă de toate consecințele fertilizării *in vitro*. Într-adevăr, când testele sunt pozitive adică a fost diagnosticată o patologie genetică, atunci aproape întotdeauna se ajunge la o întrerupere de sarcină. În plus, acest control prenatal poate duce la alegerea unor trăsături

⁶ În cazul în care ovulul provine de la mama genetică, este vorba despre o „mamă surrogat”. Dacă își pune la dispoziție nu doar uterul, ci și ovulul, vorbim despre „mamă de împrumut”.

speciale (de exemplu sexul, culoarea părului ori a ochilor etc.), sau chiar la distrugerea embrionilor care poartă trăsăturile nedorite; în consecință, poate genera o viziune eugenică asupra vieții. Deși controlul prenatal reprezintă o metodă modernă de diagnosticare care se dovedește foarte promițătoare, Biserica trebuie să rămână rezervată în privința sa.

51. Clonarea reproductivă suprimă procesul natural al concepției; în esență, ea subminează sexul masculin, întrucât anulează participarea și rolul său în reproducere. De asemenea, ea afectează și participarea mamei, de vreme ce ea nu mai contribuie cu materialul său genetic. În sfârșit, ea alterează echilibrul dintre sexe, aduce o ofensă sacralității persoanei și reprezintă mai degrabă o formă de nemăsurată trufie decât un succes științific.

52. Injectarea intracitoplasmatică a spermei (ICSI) este o metodă care îmbunătățește rezultatele intervenției artificiale în reproducere, însă, în același timp, ea limitează încă și mai mult rolul selecției naturale – care de multe ori funcționează de manieră protectivă –, întrucât fecundarea ovulului nu se face într-un mediu de spermă cu mulți spermatozoizi, ci cu un spermatozoid preselectat. Faptul că în prezent nu suntem în măsură să diagnosticăm în avans anomaliile genetice ale spermatozoizilor, a căror selecție se face numai după criteriile biologice, are ca rezultat asumarea, în locul naturii, a responsabilității creării embrionilor cu patologii genetice. Acesta reprezintă un motiv în plus de rezervă morală cu privire la metoda injectării intracitoplasmatică a spermei.

53. Deși aceste practici nu sunt explicit eugenice în expresia lor, ele sunt eugenice în spiritul lor. Ele nu izbutesc să evite apariția infirmităților, în schimb, de regulă, fac să dispară persoana infirmă. Atunci când infirmitatea nu poate fi disociată de persoana infirmă, se pare că unica soluție găsită este moartea acesteia, în etapa cea sacră și mai fragilă a vieții sale. „Terapia” propusă pare a fi distrugerea embrionului ce prezintă patologii.

54. Scoaterea fuziunii gameților⁷, adică a concepției, în afara trupului matern, deschide calea unor uriașe posibilități de intervenții genetice ce pot altera în mod fatal specia umană atât pe plan biologic, cât și social, și care sunt într-un mare grad incontrollabile. Combinația dintre neputința de a impune mecanisme de control conjugată cu vastele posibilități de a face intervenții genetice se poate dovedi distructivă.

X. Rolul tehnologiei

55. Neîndoielnic, tehnologia modernă a contribuit masiv la cercetarea în domeniul sănătății și promite încă noi realizări. Această stare de lucruri este

⁷ Gameții: celulele genetice, spermatozoidul, în cazul bărbatului, și ovulul, în cazul femeii.

considerată o extraordinară binecuvântare din partea lui Dumnezeu. Totuși, utilizarea sa într-un mod irațional amenință să-l desacralizeze pe om și să îl trateze ca pe o mașină dotată cu piese de schimb și alte accesorii.

56. Deși omul este cel ce manipulează tehnologia, dacă nu este prudent, va sfârși prin a fi chiar el stăpânit de către ea. Se poate lăsa vrăjit de realizările tehnologice și, ca atare, va fi subjugat de acestea. Riscă să-și distrugă propria libertate în numele libertății progresului științific și tehnologic, care are ca scop extinderea stăpânirii omenești asupra naturii.

57. Recurgerea la tehnologie și la intervenția umană, în măsura în care ocrotește și susține sacralitatea fertilizării umane, este nu doar permisă, ci și dezirabilă și plăcută lui Dumnezeu. Însă, progresul tehnologic nu este văzut ca unul de succes dacă impune alegeri contrare firii, afectează unitatea familială, perturbă conlucrarea legilor spirituale și naturale și se substituie lui Dumnezeu. Succesul presupune nu doar descoperirea unei noi tehnici revoluționare în vasta arie a ingineriei genetice; el presupune și răspunsul valid la numeroasele probleme (genetice, psihologice, sociale, etice, financiare etc.) care reies dintr-o practică irațională, mai cu seamă în domeniul fertilizării artificiale.

58. Biserica nu se teme de schimbări și nici nu este împotriva descoperirilor noi. Însă, ea respinge cu tărie lipsa de respect față de creație și față de persoana umană, precum și desacralizarea instituției familiei. Zămislirea constituie altarul vieții; nu se cade să pășești înăuntrul său fără a fi animat de respect și de frică față de Dumnezeu.

XI. Interese financiare, consecințe psihologice

59. Noile tehnici de reproducere asistată adeseori pângăresc dorința pură a părinților de a avea copii prin interesele financiare de necontrolat ale medicilor, clinicilor, companiilor (de pildă, prețul ridicat al gonadotropinelor⁸ poate în cele din urmă deveni unicul motiv pentru care inducerea ovulației prin administrarea de hormoni este preferată colectării ovulelor în timpul ciclului natural). Prin urmare, este recomandabil a nu se apela la aceste tehnici sub imperiul grabei și sub influența presiunii psihologice venite din partea persoanelor cu interese semnificative.

60. Mai mult decât atât, transformarea actului de donație într-un comerț, care este ușor de întreprins și esențialmente incontrollabil, riscă să degradeze caracterul sacru al reproducerii până la stadiul de tranzacție financiară și astfel să preschimbe iubirea într-un acord comercial.

61. Când metodele de reproducere asistată au început să fie aplicate, eventualele probleme psihologice ale embrionilor concepuți în acest mod erau

⁸ Gonadotropinele: hormoni administrați în vederea stimulării ovulației.

necunoscute și imprecizabile. S-a ținut cont doar de nevoia psihologică a părinților, ignorându-se posibilul efect negativ asupra psihismului embrionului, fapt ce devalorizează viața embrionului. Orfanii, copii adoptați, copii părinților divorțați de regulă prezintă probleme de adaptare și de echilibru psihologic. Este posibil ca diversele aplicări ale fertilizării *in vitro* să ducă la crearea unor ființe umane cu tulburări ori boli mentale congenitale ori ereditare, mai cu seamă dacă ele presupun proceduri heterologe ori donatori. Acesta constituie un factor nefavorabil în plus care împiedică Biserica să accepte fără rezerve fertilizarea *in vitro*.

62. În consecință, progresul tehnologiei genetice ridică o problemă pertinentă: există vreun impact psihologic datorat faptului că acești copii vor putea cunoaște metoda conceperii lor, precum și faptul că au fost născuți în urma donării de spermă sau de ovule? Există o ridicată probabilitate ca un asemenea copil să traverseze o gravă criză de identitate și să manifeste probleme de socializare, îndeosebi atunci când află că nu este purtător al însușirilor genetice ale părinților săi și că părinții biologici îi sunt necunoscuți, ori când își dă seama că are un grad diferit de înrudire cu părinții săi, ori că are două și chiar trei mame, etc. Aceste probleme se pun cu o mai mare acuitate în cazul în care apare o criză în cadrul unității familiei ce antrenează probleme de ordin legal.

63. Și părinții pot avea de a face cu probleme de ordin psihologic similare, îndeosebi în cazul tehnicilor de fertilizare heterologă, dispute asupra drepturilor și relațiilor parentale, metode neizbutite ale fertilizării artificiale și pierderea bruscă a speranței.

XII. Legislație

64. În linii mari, concepția juridică modernă caută să pună în armonie și echilibru principiile general acceptate dintr-o anumită țară cu drepturile individuale. Recent, două noi legi au fost votate în țara noastră (L. 3089/2002). Mai dintâi, legea despre „reproducerea umană asistată medical”, urmată de o a doua lege care reglementează detaliile practice (funcționarea centrelor de reproducere asistată, a băncilor de gameți și de embrioni etc). Spiritul celei dintâi legi – care, în fond, are impact asupra celei de-a doua – este cel mai „progresiv” din Europa, după cum îl caracterizează inițiatorii săi. Legea evită în mod sistematic și insistent să folosească numele de „embrion” pentru realitatea pe care o desemnează, preferându-se termeni ca „material genetic”, „ovul fecundat”, care sunt, evident, vagi, inexacti, irreverențioși și eronați. Ea nu face nicio referire la drepturile și interesele copilului, acceptă fecundarea heterologă în diversele sale forme, acceptă procreația femeilor necăsătorite, precum și procreația prin utilizarea spermei tatălui decedat. Mai mult, introduce practica mamei surogat și permite experimentul pe embrioni. În pofida rezervelor și obiecțiilor exprimate public de

Biserica față de această lege, ea esențialmente subminează instituția căsătoriei, slăbește legăturile familiale și deteriorează caracterul eticii familiale.

65. Principala cauză a conflictului de interese privitoare la reproducerea asistată rezidă în relația dintre părinți și embrioni. În plus, embrionii sunt incapabili să își susțină dreptul de a-și exprima voința. Prin urmare, probabilitatea de a legaliza acte injuste este într-atât de ridicată, încât Biserica se vede obligată să rămână rezervată și circumspectă.

66. Ne aflăm în imposibilitatea de a stabili cu precizie natura legală a statutului ereditar al embrionilor și a viitorului lor biologic în cazul în care părinții decedază înainte de implantare. Mai mult, dificultatea de a stabili forma autorității și drepturile asupra embrionilor înghețați în cazul divorțului vădesc complexitatea și dificultatea problemelor emergente. Într-un final, unica soluție găsită constă în distrugerea embrionilor, act care este, desigur, inacceptabil.

67. Este absolut necesară adoptarea unui cadru legal precis, bazat pe principiile bioeticii și deontologiei, care să faciliteze și să protejeze aplicarea principalelor tehnici invazive de fertilizare. Contribuția Bisericii în atingerea acestui scop este vitală. Ea trebuie să-și prezinte cu orice ocazie poziția oficială, care constă în propuneri specifice și modificări legislative care nu sunt teorii nerealiste. În fond, aproape toate dinte acestea, parțial ori total, sunt incluse în legi aplicabile în majoritatea țărilor europene.

XIII. Perspectiva spirituală

68. Biserica acceptă durerea, boala și infirmitatea ce sunt toate urmări ale căderii omului. Însă, în același timp, ea respectă medicina. Deși binecuvântează orice efort uman medical moralmente acceptabil de a restabili starea de sănătate a oamenilor, ea lasă în seama iubitoarei purtări de grijă a lui Dumnezeu pentru toți oamenii rezultatul final al fiecărui caz în parte. Sintetizarea atitudinii ei pe acest subiect este de găsit în capitulul 38 al Cărții Înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah: „Fiule! În boala ta nu fi nebăgător de seamă; ci te roagă Domnului și El te va tămădui” (Eccleziasticul 38, 9). Ea înfruntă toate problemele cu răbdare, smerenie și credință. Nu disociază încercările din viața omului de dragostea lui Dumnezeu, ci le vede ca pe niște șanse pentru dobândirea mântuirii și sfințeniei.

69. Biserica evită să stabilească reguli ori să pronunțe excomunicări în probleme bioetice, inclusiv atunci când este vorba despre cele legate de reproducerea asistată. În principiu, ea le lasă deschise reflecției, indicând în același timp direcția și spiritul abordării fiecărui caz în parte. Nu dă o definiție generalizată a voinții lui Dumnezeu, ci oferă fiecăruia șansa de a o afla în propria lui viață.

70. În plus, în viziunea Bisericii nașterea fiecărei ființe umane este inerent legată de taina căsătoriei. Acesta este motivul pentru care ea consideră că taina

începutului vieții umane trebuie să se petreacă în cadrul relației monogame heterosexuale binecuvântate prin taina căsătoriei, a unirii „într-un singur trup” (Efeseni 5, 31). O concepție ce nu se petrece în trupul matern, ci într-un laborator, printr-o altă procedură decât actul marital, își pierde cu desăvârșire caracterul de taină.

XIV. Contra-propuneri ale Bisericii

71. Sfințirea omului nu se realizează numai prin procreație. Biserica binecuvântează procreația, însă ea consideră în același timp că mariajele fără copii sunt și ele depline. Infertilitatea biologică poate deveni o cauză a unei mai bogate fertilități spirituale pentru cei doi soți, dacă ei acceptă cu smerenie voia lui Dumnezeu în viața lor. Din contră, când dorința de a avea copii devine o voință obstinată, atunci ea este semn sigur al unei imaturități duhovnicești.

72. Biserica trebuie să își exercite influența sa în vederea înlăturării percepțiilor sociale eronate asupra infertilității și a minimalizării presiunilor indiscrete venite din partea mediului familial față de cuplurile infertile. Ea trebuie să ajute cuplurile infertile să înțeleagă că această carență într-un asemenea domeniu esențial al vieții este de obicei compensat de numeroase alte posibilități în alte domenii care așteaptă să fie realizate. Fericirea și menirea noastră nu sunt împlinite forțând natura ori persistând în voia noastră, ci punându-ne în valoare potențialitățile.

73. Problema infertilității anumitor cupluri ar putea fi rezolvată prin perspectiva adopției. Biserica recomandă îmbunătățirea, promovarea și simplificarea procedurii adopției. În acest fel, durerea multor cupluri infertile va fi alinată, pericolul sarcinii nereușite va fi limitat, iar voința umană va fi suspusă logicii iubirii.

74. Propunerea sugerată cuplurilor infertile de a adopta și de a da naștere „embrionilor excedentari” a căror origine este necunoscută reprezintă o problemă ce merită a fi mai amănunțit dezbătută. În acest fel, unii embrioni ar fi salvați, iar mama ar putea crea o legătură cu copilul chiar din timpul sarcinii. Mai mult decât atât, copilul s-ar simți mai îndeaproape înrudit cu părinții săi decât dacă ar fi fost adoptat. Pe de altă parte, eventuale probleme privitoare la identitatea sa biologică pot aduce copilului o stare de confuzie, fapt ce este absent în cazul adopțiilor standard.

XV. Călăuzire pastorală

75. Majoritatea credincioșilor, dar și o bună parte a clericilor nu cunosc detalii foarte importante legate de problemele ridicate de tehnologiile moderne de reproducere. Prin urmare, se impune necesitatea unei informări amănunțite asupra tuturor aspectelor acestora. Cunoașterea metodelor reproducerii asistate, precum și

a pozițiilor principale ale Bisericii pe acest subiect, va ajuta ambele părți interesate să cântărească cu înțelepciune problemele în cauză.

76. În principiu, Biserica nu poate recomanda recurgerea la reproducerea asistată ca soluție la problema infertilității, însă nici nu este de resortul ei aprobarea unor astfel de decizii. Totuși, este de datoria ei să facă față acestei realități care a apărut independent de voința ori dorința ei, bazându-și atitudinea mai mult pe iconomia sa duhovnicească decât pe precizia sa teologică. Astfel, dacă i se cere părerea, ea trebuie să își exprime în mod liber și clar învățătura.

77. Luând în considerație toate cele dezbătute anterior, precum și faptul că părinții din ziua de azi nu se află doar sub presiunea imensei provocări a tehnicilor reproductive, ci, în plus, dau dovadă de o răbdare limitată și de rezerve reduse de credință și de forță interioară, Biserica ar recomanda următorii pași pentru călăuzirea turmei sale:

a. Ea trebuie să-și exprime și să-și pună în practică concret dragostea și înțelegerea sa. Cuvântul ei trebuie să fie plin de duh și adevăr, dar să fie în același timp și plin de empatie și de compasiune.

b. Ea trebuie să evidențieze imensa importanță a necesității păstrării caracterului sacru al căsătoriei și să-i învețe pe cei căsătoriți să lăse loc manifestării harului lui Dumnezeu asupra lor. De obicei, încercările și lipsurile constituie ocazii unice ale adevăratei prezențe a lui Dumnezeu în viața noastră.

c. Ea trebuie să-i informeze pe credincioși amănunțit și cu regularitate cu privire la noile metode și să evidențieze problemele spirituale pe care ele le provoacă.

d. Biserica trebuie să explice clar de ce găsește a fi dificil să binecuvânteze practica reproducerii asistate (în sfera căreia intră concepția asexuală nenaturală, problema embrionilor excedentari, intervențiile și modificările genetice anterioare implantării etc) și să adopte păreri străine de spiritul ei.

e. Atunci când procreația alterează rânduiala familială firească (mame necăsătorite, fertilizare cu sperma soțului decedat, procreația femeilor vârstnice, fertilizarea heterologă, maternitatea surogat etc.), este limpede că Biserica nu are cum să își dea acordul.

f. Biserica recomandă cu căldură adopția în cazul cuplurilor care nu pot accepta, din varii motive, problema infertilității lor. Dacă așa ceva nu este posibil, atunci ea acceptă, în duhul iconomiei sale, tehnicile de fertilizare care nu presupun problema embrionilor excedentari, ori vreo formă de donare ori de distrugere a embrionilor. De pildă, Biserica ar putea accepta inseminarea intrauterină homologă, în cazul cuplurilor ce suferă de aceeași afecțiune, cu condiția ca ambii soți să fie de acord și ca întreaga procedură să se desfășoare în spiritul principiilor mai sus menționate. Ea ar putea, de asemenea să accepte procedura de reproducere asistată prin folosirea în mod exclusiv a gameților

părinților respectivi și prin fertilizarea doar a atâtor embrioni câți vor fi și implantați.

78. Preoții ar trebui să le insufle credincioșilor, în duh de smerenie și cu credință, nevoia de a adopta stiluri de viață mai naturale și mai duhovnicești. Este un fapt cunoscut că stilul actual de viață, tensiunea și stresul, slăbirea încrederii dintre oameni și alți factori corelativi, sunt considerați răspunzători pentru creșterea infertilității la nivele ridicate. Biserica propune o percepție asupra vieții mai puțin secularizată, care va oferi simplitatea, pacea, cumpătarea și încrederea reciprocă dintre cei doi soți. Ea nu se împotrivescă recurgerii la ajutor medical, însă, în același timp, recomandă să ne punem viața în mâinile lui Dumnezeu.

79. Rugăciunea liturgică și personală, participarea călăuzită duhovnicește la tainele Bisericii, cultivarea iubirii, cererea intervenției sfinților, pelerinajele întreprinse în duh smerit etc., reprezintă practicile Bisericii confirmate prin îndelungă experiență care trebuie readuse în viețile credincioșilor.

80. Când Biserica cere cuplurilor să evite anumite tehnici reproductive care le cresc speranțele de a avea copii, ea trebuie, în același timp, să le insufle încrederea în voia lui Dumnezeu și să-i introducă pe credincioși în logica și experiența rugăciunii și a minunilor.

81. Biserica arată calea cea dreaptă, însă ea și tămăduiește în duh părintesc căderile fiilor ei atunci când, din felurite motive, aceștia se dovedesc neputincioși în a-i pune în practică învățătura, arătând în același timp sinceră căință.

82. În plus, Biserica percepe problema reproducerii umane într-o perspectivă mai largă. Astfel, deși a avea copii constituie un mare dar din partea lui Dumnezeu, părinții trebuie să se concentreze pe un lucru cu mult mai important: simultan cu propria lor strădanie pentru desăvârșirea întru Hristos, ei trebuie să dea copiilor lor o educație propice care să ducă la propășirea lor duhovnicească, pentru ca ei să poată spune într-o bună zi: „Iată Eu și pruncii pe care mi i-a dat Dumnezeu” (Evrei 2, 13).

Trad. din limba engleză de Mihaela Drăghici